

Списание "Анамнеза" брой 16, 2013 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

ВЪНШНА ТЪРГОВИЯ И ШПИОНОМАНИЯ В НРБ ИЛИ НЕОБХОДИМАТА ЖЕРТВА: СЛУЧАЯТ П. С. ¹

Кирил Чуканов

Следващите редове нямат претенции за изчерпателност и строга научност и твърде условно отговарят на изискванията за академизъм. Целта им е по-скоро да дадат една частична илюстрация на един кадрови профил и най-вече на управленските, съдебни и оперативни порядки на българския обществено-политически и милиционерски елит от епохата на държавния социализъм/капитализъм, които по всяка вероятност са останали далеч в миналото и в никакъв случай не са определящи за днешното българско общество.

---

1 Вдъхновение за този съвсем кратък материал почерпих от изложението на затворника от затвора в Стара Загора П. С. до другаря Т. Ж. от 31.07.1972 г. КРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело „Замък“, VI Л – 974, т. 23, л. 158-189.

В края на 1968 г. началникът на II управление на КДС по повод на наскоро разкрит и заловен възрастен партиец², сътрудничил на западногерманските служби от началото на 60-те години, прави следното обобщение: „Още веднъж стана ясно, че капиталистическите разузнавания активно използват отрепките от нашия народ, различните изменници на Родината за наводчици и вербовчици на агенти за подривна дейност срещу нашата страна.“³

В условията на потушената Пражка пролет българските органи усърдно бдят за действителни или мними „отрепки“. Един от тях се оказва един от най-способните и интелигентни кадри на външната търговия на НРБ от 60-те години, набеден за предателство и шпионаж в полза ФРГ. Следващите редове са посветени именно на случая на този мним предател.

През 1969 г. в Москва по молба на „братските български органи“ П.С. е задържан като зам.-ръководител на търговското представителство – длъжност, която изпълнява от началото на 1967 г. (след като в продължение на четири години е бил на ръководен пост в Министерството на външната търговия, отговаряйки за търговската политика с капиталистическите държави) с не особено желание, чувствайки, че „е изпратен не за работа, а за нещо друго“⁴. В София е изправен пред

2 Бончо Асенов се спира подробно на този по-скоро трагикомичен случай и с патос го нарежда към петте най-големи разкрития на шпиони, работили против НРБ. Асенов, Б. Петимата големи шпиони. Варна, 2011, с. 66 – 115.

3 КРДОПБГДСРСБНА, ф. 44, оп. 4, а.е. 21, л. 63.

4 КРДОПБГДСРСБНА, VI Л – 974, т. 23, л. 181.

военен съд поради допълнително отежняващо вината обстоятелство⁵, осъден е първоначално на смърт, а след това присъдата му е смекчена на двайсет години затвор за издаване на държавна тайна и шпионаж в полза на Западна Германия. Преди да се премине към въпросните обвинения и действителната роля, която П. С. играе за външната търговия на НРБ през 60-те години, е необходимо да бъде подчертан един симптоматичен и говорещ много сам по себе си момент. Обвиняемият е определен като „случаен елемент с дребнобуржоазен произход“ и „чужд грандоман“. Чувствал се повече немец, отколкото българин, тъй като майка му била германка. Всъщност майката на П. С. е словенка, чиито родственици активно участват в съпротивата през Втората световна война, а баща му е участник в септемврийските събития от 1923 г., член на партията и награждаван с правителствени отличия след 9-ти септември.⁶

Героят на настоящото изложение е роден към самия край на 20-те години. Прави стремителна кариера в Министерството на външната търговия, започнала през 1952 г. първоначално в секретариата, след това в сектора за стокообмена с ГДР, в началото на 60-те години е на служба към българското търговско представителство във ФРГ, а между 1963 и 1967 г., преди да поеме поста в Москва, както вече бе посочено, отговаря за търговските договори с капиталистически страни. Към момента на арестуването си има 20 години

⁵ Което поради законовите ограничения, рамкиращи дейността на КРДОПБГДСРСБНА, не може да бъде посочено тук.

⁶ КРДОПБГДСРСБНА, VI Л – 974, т. 23, л. 167.

партиен и 17 години служебен стаж.⁷ Повдигнатите му обвинения се концентрират основно върху поставянето му в услуга на западногерманските служби, нанасяне на щети на народното стопанство чрез целенасочена дейност за създаване и натрупване на отрицателно външнотърговско салдо с ФРГ и издаване на държавна тайна на австрийския търговски представител в Москва. Като главен „доказателствен материал“ българският съд използва придобити от ДС чрез редовни и планомерни прониквания и претърсвания на търговското представителство на ФРГ в София през втората половина на 60-те години доклади на западногермански дипломати до Бон. Според съда те неопровержимо доказват вината на П. С. като агент на БНД (западногерманското разузнаване).

Запознаването с оригиналите на въпросните документи, съхранявани в архива на Министерството на външните работи на ФРГ, обаче не предоставят каквито и да било податки за едно толкова тежко обвинение. Между януари и юни 1966 г. ръководителят на западногерманското търговско представителство Хайнц Херман и заместникът му Карл Шпалке провеждат няколко дълги и откровени разговора с П.С., в които се засяга не само търговията, но и изобщо отношенията на НРБ със Западна Германия. Изводите изпратени до Бон се съдържат в това, че става дума за вероятно най-ценния им към момента събеседник поради интелигентността на П. С., способността му да води непринуден и открит

---

7 Пак там, л. 160-161.

разговор, без да се ползва от комунистическа фразеология и добронамереното му отношение към германците по принцип. Същевременно обаче се подчертава, че П. С. е убеден комунист, защитава твърдо интересите на НРБ и критикува Източната политика на ФРГ като цяло и в частност към София, тъй като Бон не отчита достатъчно степента, в която българското партийно-държавно ръководство трябва да се съобразява с ГДР и подкрепя Източен Берлин в и извън Източния блок, което няма как да способства за задълбочаване на двустранните отношения между ФРГ и НРБ.⁸

Неконвенционалният и гъвкав подход, който П. С. прилага при срещи със западногермански представители, придържайки се несамо към технически въпроси в областта на търговията и стопанство, но и засягайки политически проблеми, превръща „отговорният другар“ в обект на засилен интерес за ДС.⁹ Контактите му с търговското представителство на ФРГ, като първоначално се допуска възможността ценният кадър от външната търговия несъзнателно да се поставя в услуга на германците, които целят да извлекат от него информация от политическата и културната област. Още през 1966 г. обаче българските служби формулират тежкото обвинение, че П. С. е

⁸ PAAA, B42, Bd. 132, Gespräch meines Vertreters, LR. Dr. Spalcke, mit Ministerialdirektor Stefanoff vom Aussenhandelsministerium, Sofia, den 3. Januar 1966, Gespräche mit dem Abteilungsleiter im bulgarischen Aussenhandelsministerium, Herrn Stefanoff, Sofia, den 3. Januar 1966, Bulgarische Reaktion auf die "Friedensnote" der Bundesregierung, Sofia, den 5. April 1966, Deutsch-bulgarisches Verhältnis, Sofia, den 15. Juni 1966.

⁹ КРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело „Замък“, VI Л – 974, т. 2, л. 115-118.

водач на „немската линия“ (има се предвид Западна Германия) в Министерството на външната търговия и го противопоставя на Министерството на външните работи.¹⁰ Както ще се види, това ще изиграе голяма роля в настройването на тогавашния министър на външната търговия (възприеман, щосе касае до капиталистическите страни, за по-скоро „профренски ориентиран“) против П.С. и неговата прекалена активност.

В действителност отговарящият за търговската политика спрямо западните страни играе важна роля в средата на 60-те години за започналото нормализиране на отношенията между София и Бон. Стокообменът между двете страни расте с изключително бързи темпове, като ФРГ заема твърдо първото място сред капиталистическите търговски партньори на НРБ. Тази линия всъщност отговаря на намеренията на българското партийно-държавно ръководство до февруари 1967 г., когато на съвещанието на външните министри от Източния блок във Варшава България и Унгария, които се стремят към по-бързо установяване на официални дипломатически отношения с Бон под съветски диктат са принудени да се солидаризират напълно с позицията на ГДР и Полша.¹¹ Нормализацията се забавя значително особено в условията на смазването на Пражката пролет година и половина по-късно. Набъбналото отрицателно

---

10 Пак там.

11 Повече за това в: Чуканов, К. Неосъщественото установяване на дипломатически отношения между ФРГ и България (1966-1968). – В: *Collegium Historicum*. С., 2012, т. 2, с. 503-514.

външнотърговско салдо принуждава София първоначално да търси изгоден кредит в Западна Германия, а след това за известен период и за ограничи стокообмена. За това неприятно стечение на обстоятелствата партийно-държавното ръководство се нуждае от изкупителна жертва¹² и я намира в лицето на вероятно най-ценния си кадър по германската проблематика към този момент.

Както вече бе посочено, едно от основните повдигнати обвинения на П. С. през 1969 г., е създаденото голямо отрицателно търговско салдо с ФРГ. Съдът решава на базата на „неопровержимия доказателствен материал“, предоставен му от ДС, че до такъв отрицателен развой се е стигнало поради злонамерената към НРБ тактика на П. С. по време на търговски преговори, целенасочено поставил се в услуга на капиталистите и превърнал се в агент на западногерманското разузнаване, а не поради очевидната разлика в експортните възможности на двете страни и склонността на българските ведомства и външнотърговски организации да предпочитат западногермански пред други западни производители поради добрия баланс между цена и качество.¹³ В пряка връзка на П. С. се вменява и лична отговорност за сключената за неподходящ срок търговска спогодба през 1966 г. в Бон, когато всъщност той изпълнява точно нарежданията на външнотърговския министър.¹⁴

---

12 За дълбоко вкоренената в социалистическото общество нужда на системата от изкупителни жертви виж: Игнатов, А. Психология на комунизма. С., 1991, с. 62-63.

13 КРДОПБГДСРСБНА, VI Л – 974, т. 23, л. 175.

14 Пак там, л. 173.

Вина обвиняемият има и за поставянето на въпроса за финансов кредит, който всъщност германците до началото на 1967 г. (дотогава и П. С. отговаря за търговската политика спрямо тях) са готови да отпуснат при добри условия предвид перспективата на установяване на дипломатически отношения. В края сметка през септември 1967 г. (когато П. С. вече е на пост в Москва) представители на Българската народна банка договарят в Западна Германия кредит за 1968 г. с далеч по-скромнен размер и при по-неизгодни условия.¹⁵

Между 1964 (когато са разменени официални търговски предствителства с ФРГ) и края на 1966/самото начало на 1967 г. откритият начин на водене на преговори и изпълняването на моменти на чисто дипломатически функции¹⁶ от П. С. не само се допускат, но се окуражават и изискват на най-високо равнище. След като „съветските другари“ дават указания за затягане на курса към ФРГ, личността му става неудобна. Министърът на външната търговия го предупреждава малко преди назначаването му в Москва, че „до пет години ще си счупи главата“.¹⁷ Така П. С. придобива усещането, че е изпратен в Москва

15 ЦДА, ф. 132С, оп. 1, а. е. 36, л. 40-97, РА АА, В 63, Vd. 238.

16 През 1966 г. при пребиваването си в Бон П. С. води разговор с председателя на Християнсоциалния съюз, който изявява желание да посети България. За срещата са уведомени съветският посланик и Първият, отговорил чрез П. С., че предложението ще се обсъди. КРДОПБГДСРСБНА, Литерно дело „Замък“, VI Л – 974, т. 23, л. 185.

През 80-те години именно баварският министър-председател става един от основните западногермански партньори на партийно-държавното ръководство на НРБ.

17 Пак там, л. 165.

за „нещо друго“, а формално високият пост на зам.-ръководител на българското търговско представителство в СССР само ще утежни положението му.

На българските служби са необходими не пет години, а двойно по-малко време, за да изпълнят очевидното поръчение за политическо ликвидиране на П. С. Качеството да влиза в бърз и открит контакт с „капиталисти“, ценено толкова в предишния период, сега се превръща във фатална слабост. В началото на 1969 г. П. С. установява тесни контакти с австрийския търговски представител в Москва. Разговорите им се концентрират основно върху доставките на газ и нефт от СССР. Впоследствие съдът издига като главно обвинение (наред със сътрудниченето на западногерманското разузнаване) издаването на държавна тайна. П. С. устно съобщава на австрийския си колега статистиката за вноса на нефт в НРБ, за което получава копие на договора за доставка на съветски газ за Австрия. Документът е предаден веднага на „отговорни другари“ от Министерството на Химията и металургия и ДСО Нефтохим, за което на П. С. е благодарено.¹⁸ Това, което обаче очевидно се възприема като непростимо от българските и съветските служби, е не съобщаването на официално публикувани данни, а обстоятелството, че българският търговски представител установява, че СССР възнамерява да продаде голямо количество газ на „братска“ България значително по-скъпо, отколкото

---

18 Пак там, л. 179.

на „капиталистическа“ Австрия.¹⁹ Оттук насетне арестуването на П. С. и изпращането му обратно в София е само предмет на техническа довереност между органите.

Предвид тежестта на извършените „предателства“ и „престъпления“ за военния съд ръководният кадър на българската външна търговия не заслужава друго освен смърт. От намаленото на 20 години наказание П. С. излежава 13 години. ДС продължава през 70-те години чрез агентите си в затвора в Стара Загора да трупа „доказателства“ за вражеска дейност.²⁰ На пространното биографично изложение до Първия от края на юли 1972 г. не е обърнато особено внимание, въпреки че всъщност нормализацията на отношенията с ФРГ, за която П. С. е работил през 60-те години, е вече в пълен ход в контекста на новия курс на политика между Бон и Източния блок. Такава е съдбата и на следващо изложение от февруари 1975 г., в което още по-директен израз намира огорчението на бившия „другар“ за недостойния начин, по който е постъпено с него.²¹ След излизането си от затвора в началото на 80-те години П. С. не престава да бъде следен от ДС, особено с началото на „перестроечното време“ и предвид това, че е често в компанията на инакомислещи. В края на 1986 г. издъхва на улицата в непосредствена близост до дома си без

19 Пак там, т. 10, л. 186-189.

20 Пак там, т. 11, л. 147-149.

21 Савов, Г., Ганчева, Т. *Капан за контри: Из практиката на тоталитарния репресивен механизъм в България 1968-1989.* С., 1998, с. 62-63.

никаква видима причина и предишни оплаквания, а до трупа му веднага се оказват служители на органите.²²

След промените за случая П. С. се споменава сравнително спорадично. Бившият началник на контаразузнаването Григор Григоров продължава открито да поддържа, че „предателят“ е бил правилно осъден за шпионаж и издаване на държавна тайна.²³ Казусът става обект на кратка размяна на реплики в Народното събрание в началото на 1994 г. между тогавашния правосъден министър Петър Корнажев и бъдещия министър на правосъдието и правната евроинтеграция Васил Гоцев.²⁴ Димитър Иванов в

22 Пак там, с. 190-191.

23 Пак там, с. 63.

24 По време на обсъждане на службите Корнажев реторично запитва Гоцев, дали познава делото Стефанов и допълва, че „Има граници, до които може да се стига, и граници, които не могат да се преминават, когато говорим за сигурността на българския народ.“ Гоцев отговаря: „Покойният мой между най-близките приятели Петър Стефанов беше осъден на смърт за шпионаж, макар че никога не е бил шпионин и по неговите изказвания след излизането му от затвора, е бил осъден затова, защото беше дълбоко разочарован от партията, към която принадлежеше, и от връзките на България с бившия Съветски съюз. Господин Корнажев тогава съдейства по мое настояване и молба съвсем с драга воля пред неговия много любезен брат, за да не гладува съпругата на Петър Стефанов, защото освен моето семейство, нямаше повече от две, които посещаваха този дом, непрекъснато наблюдаван. По това време аз изказах благодарността на брата на г-н Корнажев чрез г-н Корнажев. Господин Петър Стефанов, след като се отмени смъртната му присъда и лежа 13 години в затвора, без да може да отиде на погребението на баща си и майка си, бе освободен и след около година и половина от това, по сведение на известния наш драматург Михаил Величков, е била предизвикана смъртта му на улицата. Така загина и Петър Стефанов от същите тези служби, за които сега става дума.“

апологията си на контраразузнаването на НРБ смята все пак за необходимо да спомене, че случаят е бил грешка и става дума за едно „пресилено обвинение“.²⁵ С риск от противоречие с посоченото в началото на този кратък материал вероятно трябва да се отбележи, че нивото на памет към „необходимите жертви“ (каквато е съдбата на П. С.) на предишния режим все пак е показателно за протеклото през последните повече от 20 години развитие на българското общество.

AUSSENHANDEL UND SPIONOMANIE IN DER VOLKSREPUBLIKBULGARIEN ODER DAS NOTWENDIGE OPFER. DER FALL P. S.

KIRIL CHUKANOV

Der Aufsatz behandelt das Schicksal von P. S., der in den 60er Jahren zu den führenden Funktionären im Außenhandelsministerium der VRB zählte. Seine hoch geschätzte diplomatische Kompetenz im Bereich der Beziehungen zur BRD wurde während des Prager Frühlings unbequem für das Regime. Anhand des Beispiels seiner angeblichen Enttarnung als Spion der westdeutschen Geheimdienste werden die Mechanismen zur Schaffung von Sündenböcken für das System dargelegt.

<http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/4/ID/2325> 20. 11. 2012.

²⁵ От Девети до Десети. Съст. Иванов, Д. С., 2004, с. 124.